

*Горбачевський Віталій Якович,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового
інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ

У літературі даються різні визначення слідчої ситуації. Процес розслідування доцільно розглядати в кримінально-процесуальному, і в організаційному аспектах. Такий підхід дозволяє виділити серед елементів, що включаються в поняття ситуації, два їх види. До першого виду слід віднести ті елементи слідчої ситуації, які характеризують сам злочин. Це, зокрема, сукупність фактичних даних, динамічна інформаційна система тощо. До другого виду - елементи, які певною мірою відображають організаційні моменти в розслідуванні злочинів (дані про учасників розслідування, зв'язки і відносини, що виникають між ними тощо). Слідча і організаційна ситуації складають у своїй сукупності ситуацію розслідування.

Принципове значення в діяльності з розслідування умисного вбивства відіграє ступінь освоєння слідчим криміналістичних, психологічних і інших прийомів, які сприяють нейтралізації протидії підозрюваного розслідуванню, виявленню нещирості з його боку, встановленню психологічного контакту з

підозрюваним. Достатньо передбачуваним можна вважати результат розслідування або, кажучи інакше, так звану «судову перспективу» кримінального провадження за ситуації, коли розслідування веде слідчий з недостатнім рівнем професійної підготовки, який повною мірою не використовує напрацювань криміналістичної тактики, тим більше, якщо вбивство вчинене особою з високим рівнем інтелекту, достатньо обізнаною щодо діяльності з розкриття злочинів. До числа слідчих ситуацій початкового етапу розслідування умисних вбивств належать ситуації протидії і психологічної боротьби між слідчим, що розкриває умисне вбивство, і підозрюваним.

В цій ситуації, на наш погляд, успіх слідчого у розкритті вбивства буде залежати від того, наскільки він підготовлений до ведення діалогу з підозрюваним, обізнаний про особливості вибраної підозрюваним лінії поведінки, наскільки глибоко знає законодавство та інші обставини кримінального провадження.

Інша слідча ситуація полягає в розслідуванні умисного вбивства, вчиненого особами з низьким освітнім рівнем, які не знають особливостей криміналістичної тактики. В цьому випадку «судова перспектива» розслідування вбивства є більш оптимістичною.

Нарешті, найскладнішою слід вважати ситуацію, коли вбивство вчинене особою, яка раніше працювала в правоохоронних органах і обізнана щодо специфіки і особливостей слідчої роботи.

Загальновідомо, що «ідеальний злочин», який не залишає по собі слідів, жодна людина вчинити не в змозі. Завжди, наскільки кваліфікованим і обережним не був би злочинець, наскільки б довго і ретельно не готувався до вчинення злочину, в будь-якому випадку він обов'язково залишить сліди, які певним чином відобразатимуть його злочинні дії. Але чи будуть сліди, залишені злочинцем, виявлені слідчим, криміналістом або оперативним працівником, якісно вилучені й своєчасно, повно і ретельно досліджені, залежить від рівня кваліфікації зазначених осіб, їх уважності та ретельності під час огляду місця події.

Отже, своєчасно і якісно розслідувати можна практично кожний злочин. В одному випадку для цього буває достатньо одного дня (наприклад, для розкриття очевидного вбивства, вчиненого на побутовому ґрунті) з залученням мінімальної кількості сил та засобів. В іншому випадку (наприклад, вчинення вбивства на замовлення) процес його розкриття і розслідування може бути розтягнутим в часі і потребує залучення значної кількості додаткових сил і ресурсів (можливостей підрозділів оперативної служби, оперативно-технічних, експертно-криміналістичних, кінологічних, спеціальних підрозділів). Межі доказування має визначати слідчий з огляду на предмет дослідження та можливості підрозділів, що залучаються до розкриття вбивства, зокрема щодо використання сучасної оргтехніки і спеціальних технічних засобів.

В практиці правоохоронних органів зустрічаються випадки, коли

навмисні вбивства залишаються нерозкритими. Причини у кожному конкретному випадку різні, але більшість з них пов'язана з людським фактором.

На ситуаційний характер початкового етапу розслідування кримінальних проваджень про умисні вбивства істотний вплив справляють, зокрема, особливості поведінки жертви злочину, що виявилися незадовго до настання її смерті. У вітчизняній спеціальній літературі, присвяченій подібним проблемам, вказані питання, в основному, розглядалися з точки зору віктимології, з позицій оцінки ролі жертви і її поведінки в провокації здійснення якогось суспільно-небезпечного діяння, яким в даному випадку є насильницьке умисне протиправне позбавлення життя особи.

Слід зауважити, що найефективнішим є розкриття умисних вбивств по «гарячих слідах». Так, затримання підозрюваної особи у 64,8 % випадків розкриття умисних вбивств здійснюють у термін до 1 доби, у 13,3 % випадків - до 3 діб, у 9,5 % випадків - до 10 діб і у 12,4 % випадків розкриття злочинів - у термін понад 10 діб.

Поліпшенню діяльності з розкриття і розслідування умисних вбивств може слугувати створення слідчо-оперативних груп із залученням фахівців з необхідних оперативних, експертних та інших підрозділів.

Виходячи із ступеня обізнаності працівників правоохоронних органів щодо обставин вчиненого умисного вбивства слідчі ситуації доцільно розподілити на три групи: ситуації максимальної обізнаності («очевидні вбивства»); ситуації середньої обізнаності; ситуації недостатньої обізнаності.

Вказані ситуації можуть виникати не тільки на первинному етапі розслідування. При недостатній прагматичності й послідовності дій з розкриття і розслідування умисних вбивств, слідчі ситуації, що характеризуються середнім або недостатнім рівнем обізнаності про особливості конкретного злочину можуть виникати й на подальшому етапі розслідування. Так за недостатньої професійності дій слідчого щодо розкриття певного вбивства закономірним підсумком його розслідування може стати закриття кримінального провадження в разі не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи (ч.1 п.3 ст.283 КПК).

Для ситуації максимальної обізнаності про обставини вчиненого умисного вбивства з кваліфікуючими ознаками можна вважати характерним наявність відомостей про більшість обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Особи, які вчиняють такі умисні вбивства, здебільшого повністю або частково визнають свою вину і дають, в основному, правдиві свідчення про вчинений злочин.

Що стосується слідчих ситуацій середньої обізнаності про обставини вчиненого умисного вбивства з кваліфікуючими ознаками, то тут можна виділити наступні закономірності. В таких ситуаціях на початковому етапі розслідування досить рідко можна встановити особу жертви і вбивці, мотивів здійснення вбивства. Розкриття і розслідування злочину потребує своєчасного проведення значного об'єму оперативно-розшукових заходів і

слідчих дій, направлених на виявлення і викриття вбивці. Втім, якщо на початковому етапі розслідування особу вбивці встановлено і він затриманий, зазвичай своєї вини він не визнає, правдивих свідчень не дає. Свідки вчинення злочину, зазвичай, відсутні або дають суперечливі свідчення, будувати на яких звинувачення стає проблематичним.

В слідчих ситуаціях, пов'язаних з недостатньою обізнаністю про обставини вчиненого умисного вбивства, на початковому етапі розслідування про особу вбивці нема будь-яких відомостей. Інформація, здобута з наявних джерел, є вкрай недостатньою та суперечливою. В слідчій практиці трапляються випадки, коли невідомою залишається не тільки особа жертви, але навіть її стать (коли знайдені лише фрагменти трупа), яку встановлюють лише на наступному етапі розслідування шляхом призначення та проведення судово-біологічної експертизи.

Узагальнення кримінальних проваджень про умисні вбивства, по яких вступили в законну силу вирoki судів, встановлено, що на початковому етапі розслідування даного виду злочинів ситуації першої групи склалися в 47,9 % випадків, другої - в 42,9 % випадків, а третьої - в 9,2 % випадків.

Своєчасному провадженню, а рівно як і найшвидшому його завершенню і забезпеченню об'єктивності судово-медичного дослідження (експертизи) трупа, що проводиться, у справах про вбивства істотно сприяє особиста присутність слідчого при судово-медичній експертизі трупів.

Пріоритетним при вивченні конкретної ситуації, що складається на початковому етапі розслідування, має кваліфіковане і обґрунтоване вирішення питання про те, що ж відбулося на місці події - вбивство, нещасний випадок чи самогубство.

В процесі розслідування злочинів крім розглянутих вище слідчих ситуацій, виникають різні види ситуацій організаційного характеру.

Організаційна ситуація- це обставина, яка включає в себе сукупність інформації про систему установ, представники яких беруть участь в початковому етапі розслідування злочину, про зв'язки і відносини, що виникають між слідчим, співробітниками оперативних підрозділів, іншими учасниками кримінального процесу. В широкому значенні, в поняття організаційної ситуації, на наш погляд, слід включати весь об'єм інформації про установи, що діють на всіх етапах розслідування, про зв'язки і відносини, що виникають між всіма учасниками розслідування.

Аналіз слідчих ситуацій має на меті допомогти слідчому правильно побудувати процес розслідування умисних вбивств, виходячи з формування відносин з оперативними підрозділами з метою усунення конкретних ситуацій, які зменшують ефективність розслідування.